

A részvételi könyvtár felé

A részvételi könyvtár fogalmát *Lankes* és *Silverstein* (2006) vezette be. A terminus arra utal, hogy egy igazán integrált könyvtári rendszer megengedi a könyvtár lényegi funkcióiban való részvételt is, mint amilyen például a katalógus. A fogalom egyelőre sem a könyvtártudományi elméleti viták és eszmecserék, sem az empirikus kutatások terén nem foglalta el a méltó helyét.

A könyvtáraknak és könyvtárosoknak mindig is volt egy meghatározott viszonya a használókhoz, amely azonban a technológiai változásokkal párhuzamosan folyamatosan változott, változik.

A könyvtár hagyományosan az „irodalom temploma”, amelyben a könyvtáros az őr szerepét tölti be. A tipikus feladatai a szerzeményezés, a feldolgozás, a gyűjteményszervezés és a használók kiszolgálása, mindez azok bevonása nélkül. Az olvasók passzívan fogadták, amit a könyvtárak kínáltak. Ez az egyirányú szolgáltatás behatárolta számukra az interakció lehetőségét a könyvtári rendszerrel és nem ösztönözte őket arra, hogy megosszák a gondolataikat a könyvtárosokkal a könyvtár fejlesztésével kapcsolatban.

Az újabb technológiáknak köszönhetően (e-könyv, e-folyóirat, különféle elektronikus források) ez a viszony továbbfejlődött. A könyvtárosokból információszerzők, információszerkesztők, információs tanácsadók lettek. A használók pedig sokkal nagyobb szabadságot kaptak a szolgáltatások kiválasztásában és használatában. Például az adatbázisokat bármikor, bárhol elérhetik, regisztrálhatnak egy-egy témával kapcsolatos értesítő e-mailekre, vagy visszajelzéseket adhatnak a könyvtári weblap használhatóságáról.

A használók bevonása még határozottabb lett a Web 2.0 megjelenésével. A könyvtár a szolgáltatások új megközelítését jelenti: még több felhatalmazást ad a használóknak, olyan lehetőségeket kínálva, amelyekkel ők ténylegesen a könyvtár részeivé válhatnak. A könyvtár 2.0 által reprezentált

új szolgáltatások teljes mértékben magukban hordozzák a részvétel alapelveit. A Web 2.0 kihívásokat is jelent a könyvtáraknak, amelyek nyomán a használó szerepét újra kell értelmezni és újrapozicionálni a kortárs könyvtár kontextusában. Ennek érdekében meg kell értenünk, hogy pontosan milyen irányban fejlődik napjaink könyvtára, illetve mi annak a természete.

A könyvtárak és használók viszonyának átalakulása

A fejlett technológiák és a közösségi média hatására a használók olyan szerepeket képesek játszani, amelyekre korábban nem volt lehetőségük. A változások a következőkben foglalhatók össze:

- *Az információfogyasztókból információ-előállítók, illetve -szolgáltatók lesznek.* Elmosódik a határ a könyvtárosok és a használók között. Blogokon tett hozzászólásaikkal hozzájárulhatnak a könyvtár fejlesztéséhez a szolgáltatásokról alkotott véleményükkel. Wikiken javasolhatnak információforrásokat, dokumentumokat megvételre, vagy akár részt vehetnek az intézmény stratégiai tervének elkészítésében. A használók részvétele nyomán az erőforrások értékesebbek, a szolgáltatások változatosabbak lesznek.
- *A használók a könyvtáros szerepébe kerülnek.* Például tájékoztató munkát végezhetnek, amikor a közvetlen üzenetküldő szoftverek, a Facebook, vagy a wikik segítségével információforrásokat ajánlanak másoknak. Könyvjelzők vagy címkék hozzáadásával metaadatokat hozhatnak létre a katalógusban.
- *Erősödik a felhasználóközpontúság.* Hagyományosan az információ volt a könyvtár középpontjában, amelyhez a használónak kellett utat találni. Az RSS rendszerek jóvoltából most az információ találja meg az utat a használóhoz. A könyvtárak igyekeznek jobban szolgálni a jelenlegi használóikat, kedvező környezetet biztosítva arra, hogy be tudjanak kapcsolódni a változásba.

- *A könyvtárhasználók több felhatalmazással bírnak.* A használók egyre inkább ellenőrzésük alatt tarthatják a könyvtárat és annak folyamatait. Egyre nagyobb hatással vannak a könyvtár alakulására. Bevonják őket a könyvtári szolgáltatások tervezésébe, értékelésébe, fejlesztések kezdeményezésébe.
- *A könyvtáros–használó viszony kiegyensúlyozottabbá válik.* Az emberek önállóbbá lettek az információ kiválasztásában és használatában, passzív olvasóból aktív kliensekké, információ befogadóból tartalmak előállítóivá váltak. Mindez azt jelenti, hogy a viszony kiegyensúlyozottabb lett.

A részvételen alapuló könyvtár: napjaink könyvtári modellje

A részvételi könyvtár fogalmát szerény mértékben tárgyalta eddig a könyvtári szakirodalom. Napjaink könyvtárára utalva az emberek a Könyvtár 2.0 fogalmat használják. Ez azonban sok tekintetben pontatlan és vitatható.

A Könyvtár 2.0 fogalmat minél többen definiálják, annál kevésbé lesz világos, hogy mit is jelent valójában.

A kutatók egy csoportja szerint ez egy valódi forradalom. A Web 2.0 eszközök és a közösségi média használata a könyvtárban jelentősen különbözik azoktól az információs technológiáktól, amelyeket használtunk a múltban: új stratégiákat, új szolgáltatási modelleket és új eszközöket igényel, annak ellenére, hogy a könyvtárak mindig is igyekeztek megfelelni a közösségi igényeknek. Másik oldalról bizonyos kutatók és gyakorló szakemberek körében elfogadott a nézet, hogy a Könyvtár 2.0 nem forradalom, hanem természetes fejlődés eredménye. Megint mások szerint a Könyvtár 2.0 semmilyen tekintetben nem jelent újdonságot, hiszen bár a környezet változik, a könyvtárak alapvető funkciói a régiak maradtak. E szerint ez se nem forradalom, se nem fejlődés.

Bárhogy is hívjuk azonban napjaink könyvtárát, 2.0-nak vagy másnak, a legfontosabb tényező a részvétel. Ez a Könyvtár 2.0 elméletekben is megjelenik. Például *Fichter* (2006) a fogalmat a következő formulával írja le:

könyvtár 2.0 = (könyvek és információforrások + emberek + alapvető bizalom) × részvétel

A definícióban a részvétel egy „kötelező” komponens. E nélkül a könyvtár az marad, ami a múltban volt. Ugyanakkor a Könyvtár 2.0 kifejezés önmagában nem reflektál rá és nem reprezentálja napjaink könyvtárának részvételen alapuló természetét. Hónapokkal azután, hogy a Web 2.0 terminus megszületett, megjelentek az előrejelzések a Web 2.0 jövőjéről, a Web 3.0-ról. A Könyvtár 2.0 hasonlóképpen egy máris elavult fogalom – vagy rövidesen azzá válik. Számos kutató említ alternatív kifejezéseket, mint például hiperlinkelt könyvtár, Könyvtár 3.0, Könyvtár 4.0, Könyvtár II. vagy Könyvtár III. Egyes kutatók szerint a nagyközönség körében a Könyvtár 2.0 fogalom elfogadottsága viszonylag alacsony, és azt javasolják, hogy az intézményeknek már az új, szemantikus web eszközök felé kellene nyitniuk.

Mivel a Könyvtár 2.0 a Web 2.0 nyomán született, a kutatók hajlamosak elsősorban a technológiai aspektusokkal foglalkozni. Ezzel el is veszítjük a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos nyitott és részvételen alapuló gondolkodást, pedig a Könyvtár 2.0 több mint webes eszközök egy csoportja. A nem technikai jellegű aspektusok feltárása még várat magára.

Jóllehet a részvételt mindig együtt emlegetik a Könyvtár 2.0-val, de kiterjedt viták, eszmecserék nincsenek erről. Bizonyos kutatók említik a részvétel kultúráját is napjaink könyvtára kapcsán, az ez irányú szakirodalom azonban teljes mértékben a Web 2.0 eszközökre fókuszál.

A könyvtárak támogatják a részvételt. A könyvek önkiszolgáló kölcsönzése, a referenzkérdésekre való felhasználói válaszadás, a könyvtárral kapcsolatos vitákhoz, eszmecserékhez való csatlakozás mind jó példák erre. A jövő könyvtárának várhatóan a nyitottság és a részvétel lesznek a legfőbb jegyei. A részvételnek a könyvtár lényegét, alapelemeit kell érintenie, mint például a katalógus. A részvételnek ráadásul nem csak a virtuális, de a fizikai közegben is meg kell valósulnia, amihez a könyvtárnak biztosítania kell közösségi tereket (pl. podcaststúdió, videoszerkesztő állomás, rugalmas közösségi terek) a tartalmak létrehozásának elősegítésére.

Mind a web, mind pedig a könyvtár megváltozott. Nagyobb elköteleződést, részvételt és interakciót kíván. Bizonyos tényezők elősegítik ezeket a változásokat, mások nem. A nyílt forráskódú, illetve ingyenes szoftverek elérhetősége és széles népszerűsége nagy lehetőség, ahogyan az is, hogy a

könyvtárak felismerték ezek előnyeit. Hátrányt jelent, hogy mindezek ellenére még igen korlátozott a részvételt támogató szoftvereszközök alkalmazása. Szintén probléma, hogy bár az integrált könyvtári rendszerek a könyvtári funkciók széles körét lefedik, ugyanakkor nem támogatják az igazán innovatív új megoldásokat.

Kihívás továbbá a személyes adatok biztonságának a kérdése. Ez mást és mást jelent az eltérő kultúrákban. A könyvtár feladata egy olyan közeg megteremtése, amely bátorítja a használók részvételét. Ehhez kell igazítani a könyvtár által kialakított szabályozási környezetet is (szabályzatok, irányelvek, eljárások).

Bár a részvételi könyvtár terminus már öt-hat évvel ezelőtt megjelent, nagyon kevés empirikus kutatás áll rendelkezésre, amely megkönnyítené a fogalom

tisztázását. Mivel a könyvtárakban meghatározó trend a részvétel támogatása, célszerű lenne a fogalom használata, hiszen ez az, ami megfelelően reflektál az aktuális folyamatokra.

Irodalom

FICHTER, D.: Web 2.0, Library 2.0 and radical trust, a first take

LANKES, R. D. – SILVERSTEIN, J.: Participatory networks: The library as conversation. American Library Association, Chicago IL., 2006.

/NGUYEN, Linh Cuong – PARTRIDGE, Helen – EDWARDS, Sylvia L.: Towards an understanding of the participatory library. = *Library Hi Tech*, 30. köt. 2. sz. p. 335–346./

(Tóth Máté)

Vezetői utódlás tervezése felsőoktatási könyvtárakban

2009-ben felsőoktatási könyvtári vezetők Taiga elnevezésű fórumukon megállapították, hogy öt éven belül az amerikai kutató könyvtárak igazgatóinak 20%-a nyugdíjba vonul. Ha a könyvtárak maguk nem gondoskodnak a megfelelő utánpótlás kineveléséről, akkor az egyetemi vezetők kívülről hozhatnak vezetőket, és ezzel átszervezhetik a könyvtárat az egyetemen belül, amit a könyvtárosi hivatás jelentőségének további hanyatlása követ. A felsőoktatási könyvtárakban korosodnak a vezetők, szükség van utódaik kiválasztására és kinevelésére.

A *Brigham Young University* nemrégiben fordította figyelmét az utódlás kérdésére, mivel a 18 könyvtárvezetői állásból 5 éven belül 15 megüresedik. És ez nem egyedüli eset, sok egyetemi könyvtár van hasonlóan nehéz helyzetben, mint ahogy más szervezeteknél is a „baby boom” időszak szülöttei lassan „megöszülnek”. Ha a könyvtárak és az egyéb szervezetek nem rendelkeznek megalapozott utódlási tervekkel, akkor a tömeges nyugdíjba vonulás komoly problémákat vethet fel.

A cikk írói ezért különösen felsőoktatási könyvtárakban néztek szét, azon belül is a *Kutató Könyvtárak Egyesületének* tagjainál (*Association of Research Libraries = ARL*) azt vizsgálva, hogy állnak „utódlástervezés” ügyben, vannak-e ilyen terveik, foglalkoznak-e a dologgal. Arra a megállapításra

jutottak, hogy bár a felsőoktatási könyvtárakban általában belátják az utódlás tervezésének fontosságát, mégis mély szakadék tátong az utódlástervezés jelentőségének felismerése, megértése és ennek gyakorlatba való átültetése között.

Az utódlástervezés lényegének megértése

Mit is takar pontosan az utódlás tervezése? Belső munkatársak kiválasztását és kinevelését jelenti általában, vagyis tehetség gondozást. Egy utódlástervezéssel foglalkozó intézményben kiválasztják a tehetséges és potenciálisan alkalmas munkatársakat és lehetőséget adnak nekik, hogy a képességeiket kibontakoztathassák, új tudásra tegyenek szert, különösen a menedzsment, irányítás, felügyelet terén.

Az utódlás tervezésének több szintje van. A spektrum egyik vége az, amikor a könyvtár minden alkalmazottja számára biztosítja a vezetői ismeretek elsajátításának lehetőségét. A közepes szint az, amikor munkatársaknak olyan csoportját választják ki, akik jól teljesítenek, és potenciálisan szóba jöhetnek jövődöbéli vezetőként. Ezért övelük foglalkoznak. A másik véglet pedig az, amikor csak néhány kiválasztott van és őket készítik fel a kulcsvezetői pozíciókra.